

УДК 347.991(477)(091)(1880/1917)

Юлія Левчук,*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ (1880–1917 РР.)

У статті досліджено основні аспекти розгляду цивільних справ Київською судовою палатою в апеляційній інстанції. Розглянуто поняття апеляційного провадження за цивільними справами, строки оскарження рішень окружних судів до Київської судової палати, строки розгляду справ та процедури розгляду цивільних справ Київською судовою палатою.

Ключові слова: Київська судова палата, судова реформа, апеляційна інстанція, цивільні справи, Судові статuti 1864 року, Статут цивільного судочинства.

Постановка проблеми. Судова реформа 1864 року в Російській імперії посідає вагомe місце в контексті трансформації системи правосуддя поряд з іншими ліберальними реформами того часу. Нагальна необхідність реформування судової системи України у наш час зумовлює доцільність звернення до досвіду минулих років. Гласність, виборність мирових суддів і присяжних засідателів, незалежність і незмінність суддів, рівність усіх перед законом, нова система судоустрою тощо – основні ознаки судової реформи 1864 року. Тому аналіз діяльності Київської судової палати – органу апеляційного оскарження рішень окружних судів, у тому числі суду першої інстанції у законодавчо визначеній категорії справ, осередку прокуратури, адвокатури та нотаріату, що була створена в ході реалізації положень Судових статутів 1864 року та функціонувала на території Правобережної України – багатогранного краю з політичними, соціально-економічними та культурними розбіжностями, є актуальним.

Аналіз досліджень даної проблеми. Науковий інтерес до проблеми організації та діяльності системи судоустрою на землях України в період перебування під владою Російської імперії спостерігається у вітчизняних та російських учених від XIX століття і до сьогодні. Історіографія проблеми представлена іменами М. А. Буцковського, І. В. Гесена, О. А. Головачова, Г. А. Джаншиєва, С. М. Казанцева, А. Ф. Коні, М. Г. Коротких, Т. Л. Курас, Р. В. Савуляка, О. Д. Святоцького, М. А. Філіппова, В. Я. Фукса, Н. В. Черкасової, В. А. Чеховича, П. Ф. Щербини, О. Н. Ярмиша та іншими. У статті викорис-

тано матеріали Центрального державного історичного архіву у місті Київ.

Виклад основного матеріалу. З початком XIX століття економічна, політична, правова та соціальна криза в Російській імперії поглиблювалась. З метою її уникнення було проведено низку ліберальних реформ, серед яких і судова реформа 1864 року. Наслідок реформи – нова система судоустрою на всій території імперії – впровадження мирової та загальної юстиції, що були незалежними одна від одної, на чолі з єдиним касаційним органом – Сенатом. Систему судів загальної юстиції склали окружні суди як суди першої інстанції та судові палати як суди апеляційної інстанції.

За Судовими статутами 1864 року, територія Російської імперії поділялась на округи, очолювані судовими палатами. На території підросійської України було створено три судові палати: Харківську, Одеську та Київську. Основною особливістю впровадження судової реформи було її поетапне та нерівномірне поширення всією територією Російської імперії. Київська судова палата була урочисто відкрита лише 29 червня 1880 року, про що свідчать архівні дані Центрального державного історичного архіву у місті Київ, зокрема звіт Київського генерал-губернатора «Про капітальний ремонт приміщення судової палати та окружного суду міста Києва» від 12.10.1877 [1, арк. 23] та звіт «Про відкриття та діяльність Київської судової палати» за 1880-й рік [2, арк. 30-32]. По округу Київської судової палати, яка охоплювала територію Київської, Волинської, Чернігівської та Могильовської губерній, діяли окружні суди: Київський, Житомирський,

Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський.

Київська судова палата наділялась судовими та організаційними функціями. Згідно з положеннями Судових статутів, основним призначенням палати було здійснення апеляційного провадження по цивільним та кримінальним справам на рішення окружних судів. Поряд із цим палата могла розглядати визначене законодавством коло справ як суд першої інстанції, була осередком прокуратури, адвокатури та нотаріату в підзвітному їй окрузі.

Цивільна підсудність справ була регламентована Судовими статутами, зокрема Статутом цивільного судочинства. Миркові судді розглядали дрібні справи по суті, окружні суди розглядали цивільні справи, що були непідзвітними мировим суддям. Рішення, винесене по справі окружними судами, могло бути оскаржене в апеляційній та касаційній інстанціях імперії. Саме Київська судова палата виступала апеляційною інстанцією для рішень Київського, Житомирського, Луцького, Могильовського, Ніжинського, Стародубського, Уманського, Черкаського та Чернігівського окружних судів.

Апеляційне провадження – це діяльність суду апеляційної інстанції щодо перевірки законності й обґрунтованості судових рішень суду першої інстанції, які не вступили в законну силу, шляхом вторинного розгляду справи по суті, ініційована апеляційною скаргою зацікавлених осіб. Розділ другий «Про порядок оскарження рішень загальних судів» Статуту цивільного судочинства регламентував розгляд апеляційних справ судовими палатами. Згідно зі ст. 743 Статуту цивільного судочинства, на рішення окружних судів сторони могли подати апеляційну скаргу. Апеляційна скарга подавалась до суду першої інстанції, що виніс рішення по справі, та повинна була містити інформацію щодо місця проживання апелянта, суті клопотання апелянта, а також вказівку на обставини чи законодавчі документи, які спростовують правильність рішення першої інстанції. Стаття 748 регламентувала строк для подачі апеляційної скарги: для справ, щодо яких встановлювався скорочений порядок розгляду, – один місяць; для всіх інших справ – 4 місяці. Строки обчислювалися з дня винесення рішення судом першої інстанції [3, с. 86-87].

Статут цивільного судочинства передбачав можливість поновлення строків для подачі апеляційної скарги сторонами. З приводу цієї норми розгортались дискусії. Як зазначає Т. Л. Курас, на думку деяких юристів, встановлені в законі терміни для оскарження

судових рішень були надто довгими і значно сповільнювали рух цивільної справи, у зв'язку з чим пропонувалося їх скоротити, залишивши за судом право на їх поновлення у виняткових випадках. У тогочасній пресі зазначалося, що цивільний суд перестав бути судом швидким, оскільки кожна цивільна справа тягнеться в окружному суді в середньому від півроку до року, а в судовій палаті – ще протягом року або двох. Однак були і прихильники протилежної думки, які стверджували, що тривалі терміни оскарження потрібні для того, щоб сторони мали можливість приготуватися до захисту своїх інтересів, зібрати докази, звернутися до повіреного, докладно викласти пояснення. На думку ж Т. Л. Курас, встановлені законом строки на оскарження рішень окружних судів в судовій палаті були надто тривалими і значно затягували розгляд цивільних справ [4, с. 120].

Апеляційна скарга могла бути повернута стороні, якщо строк подання пропущено або у разі подання не уповноваженим на те повіреним. Апеляційна скарга могла залишатись без руху, якщо її подано на простому папері чи на гербовому, але нижче встановленого зразка; якщо до скарги не приєднано квитанцію про сплату судового збору; якщо у пакеті документів недостатньо приєднаних копій апеляційної скарги. У разі прийняття скарги до розгляду окружний суд мав повідомити іншу сторону про відкриття апеляційного провадження та витребувати пояснення сторони по апеляційній скарзі у судову палату. Для цього протилежній стороні встановлювався термін в один місяць.

День розгляду справи призначав голова палати після отримання пакету документів із окружного суду та пояснень відповідача по завершенню строків для подачі останніх (стаття 767 Статуту цивільного судочинства) [3, с. 89]. Розгляд справ був колегіальним – за загальним правилом, у складі трьох членів цивільного департаменту судової палати. Засідання розпочиналось виступом судді-доповідача, який викладав усі обставини справи. Така норма існувала в законі для того, щоб унеможливити спотворення суті справи в ході судового розгляду, якби обставини справи викладали сторони по справі. Далі сторонам надавалось право виступу і вони переходили до судових дебатів. У ході судового засідання секретарем судового засідання вівся протокол, який підписував секретар та всі судді, що брали участь у розгляді справи. Відсутність у судовому засіданні сторін не була перешкодою для ухвалення рішення по справі. Цікавою є норма статті 772 Статуту цивільного судочинства, яка регламен-

тувала обов'язок судової палати вирішити будь-яку справу без можливості повернення її в окружний суд для повторного розгляду. Судова палата своїм рішенням могла скасувати рішення окружного суду повністю або частково та прийняти нове рішення по суті, а також залишити його в силі повністю або частково.

Оскільки судові палати перевіряли рішення, винесені окружними судами тільки в частині, що оскаржувалась тією чи іншою стороною, а зміна позовних вимог не допускалась, суть і мета апеляційного провадження полягала в тому, що сторони отримували додаткову гарантію забезпечення дотримання своїх прав – можливість перевірити правильність прийняття рішення окружним судом у судовій палаті, судді якої були юридично більш грамотними, мали більший досвід, були вільні від місцевих впливів тощо.

Варто зазначити, що Центральний державний історичний архів міста Києва, зокрема фонд 318, що зберігає дані по Київській судовій палаті, налічує 265 одиниць по цивільному департаменту палати за 1880 – 1917 роки. Серед них є безліч апеляційних проваджень по цивільним справам. Предметом спору більшості з них є грошові кошти, земля та інше нерухоме майно: апеляційна справа за позовом повіреного барона Таубе І. П. до графині Млодицької Д. А. [5]; справа по звинуваченню міщанина Залкінда Х. у підробці документів [6]; справа за позовом повіреного Київського приватного комерційного банку Подзняка К. до дворян Чеховського А. Н. та Чеховського Н. Н. по грошам [7]; справа за позовом Беркова Г. А. до Берковця А. А. по землі [8]; справа за позовом Пухиля А. К. до Рипняка по землі [9]; справа за позовом Семенченко Л. Н. до Пещева В. Є. по грошам [10]; апеляційна справа за позовом Тарнавського І. А. до селян Божко Д. М. та Строкача А. Г. по нерухомому майну [11]; апеляційна справа повіреного Бродського М. на рішення Київської судової палати за його позовом до графині Млодицької Д. по грошам [12]; справа про визнання права власності на нерухоме майно за селянином Загорним А. К. [13] тощо.

Цікавим є те, що серед одиниць зберігання в цивільному департаменті Київської судової палати знаходимо і справи, що підлягають розгляду в порядку адміністративної юстиції, зокрема справу за позовом міщанина Казанського М. І. до штабу Київського воєнного округу по будівництву Дубно-Луцького шосе [14]; апеляційну справу селян Мельниченка Н. С. та Нікітенко І. П. на рішення Київської судової палати за позовом Києво-Подільського управління дер-

жавним майном по грошам [15]; апеляційну справу повіреного Південно-Західного краю на рішення Київської судової палати за позовом Фукса М. до Управління Південно-Західного краю по грошам [16] тощо. У вищезгаданих справах однією зі сторін спору виступає орган державної влади чи місцевого врядування, що свідчить про необхідність розгляду справи в порядку адміністративної юстиції. Звідси робимо висновок, що даний порядок розгляду справ на той час в Російській імперії був відсутній, а така категорія справ розглядалась у порядку цивільного провадження.

Для прикладу, в цивільному відділі Луцького окружного суду як структурному підрозділі Київської судової палати в порядку цивільного судочинства було розглянуто безліч справ. Це справи про землю, про гроші, про накладення арешту на власність, про зняття арешту з власності, спадкові справи, справи про виконання заповітів, про розподіл власності, про продаж власності за борги, про встановлення факту народження, про встановлення факту смерті, про відшкодування збитків, про сплату аліментів тощо. Зокрема, це справа по позову Ковельського міського управління до міщанина Гевата Янкеля про землю (спр. 702); справа за позовом міщанина Пика Михайла до графа Потоцького про гроші (спр. 1333); справа про виконання рішення Київської судової палати про заборону випасання скота у маєтках дворянина Миколи Слесаревського у селі Пиликово Рівненського повіту (спр. 2269) [17].

До Київської судової палати як апеляційної інстанції доходили, виходячи з архівних даних, справи про гроші, землю та інше нерухоме майно. Вони також зазвичай відправлялись і на касацію, беручи до уваги матеріали справ, що збереглись донині в архівах. Поширеність даних категорій справ на території округу Київської судової палати свідчить про бурхливий розвиток відносин у сфері грошових коштів, земельних ділянок та іншого нерухомого майна.

Висновки

Таким чином, Київська судова палата, створена у 1880 році, згідно із Судовими Уставами 1864 року, була органом апеляційного оскарження рішень окружних судів, а також судом першої інстанції у законодавчо визначеній категорії справ, осередком прокуратури, адвокатури та нотаріату. Попри нелегкі умови її функціонування на південному заході Російської імперії, діяльність судової палати у сфері розгляду апеляційних справ цивільної підсудності можна вважати високоефективною.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний історичний архів України, місто Київ (ЦДІАК України). – Ф. 442, оп. 56, справа 331, аркуш 23.
2. ЦДІАК України. – Ф. 442, оп. 534, справа 422, аркуш 30–32.
3. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Часть третья. – СПб., 1887 г.
4. Курас Т. Л. Рассмотрение гражданских дел судебными палатами России (1864-1917 гг.) / Т. Л. Курас // Власть. – 2009. – № 7. – С. 119–121.
5. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 22.
6. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 52.
7. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 54.
8. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 178.
9. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 179.
10. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 193.
11. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 170.
12. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 63.
13. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 252.
14. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 50.
15. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 61.
16. Там само. – Ф. 318, оп. 2, справа 242.
17. Державний архів Волинської області, м. Луцьк (ДАВО). – Ф. 49, оп. 1, спр. 702; спр. 1333; спр. 2269.

В статье исследованы основные аспекты рассмотрения гражданских дел Киевской судебной палатой в апелляционной инстанции. Рассмотрены понятие апелляционного производства по гражданским делам, сроки обжалования решений окружных судов в Киевской судебной палате, сроки рассмотрения дел и процедура рассмотрения гражданских дел Киевской судебной палатой.

Ключевые слова: Киевская судебная палата, судебная реформа, апелляционная инстанция, гражданские дела, Судебные уставы 1864 года, Устав гражданского судопроизводства.

The basic aspects of civil procedure in Kiev trial chamber as a court of appeal are investigated in the article. The concept of the appeal proceedings in civil cases, terms of appeal and terms of civil case's trial as well as civil proceedings in Kiev trial chamber are considered.

Key words: Kiev trial chamber, judicial reform, appellate court, civil cases, Judicial statutes of 1864, Charter of civil legal proceedings.

